

William Coleman

ANTISZEMITIZMUS A KÖZGAZDASÁGTAN-ELLENESSÉGBEN

E találkozó az előítélettel és közgazdaságtannal foglalkozik. Az alábbi írás nem azok előítéleteivel foglalkozik, akik előmozdították a közgazdaságtant, hanem azokkal, akik felszámolnák azt. Azok előítéleteivel foglalkozik, akik nyíltan előítéletesek a közgazdaságtannal szemben: „közgazdász-ellenesek”.

A közgazdaságtan-ellenesség majdnem olyan ősi, mint maga a közgazdaságtan (vö. COLEMAN 2002). Történész kutatójának nem kell visszamennie túl messzire az 1930 előtti a közgazdaságtan-ellenes irodalomban, hogy a nyilvánvaló antiszemitizmus megnyilvánulásaival találkozzon némely vezető alakjánál (mint Leroux, Dühring, Toussenel, Cobbett). E megnyilvánulások gyakorisága, terjedelme és erőssége emeli ki őket, még 19. századi mércéje szerint is. Azt lehet mondani, nagyjából 1930 előtt a közgazdaságtan-ellenesség és az antiszemitizmus meghökkentő kapcsolatban állt. De mekkora volt e kapcsolat jelentősége? Jelentős volt ez egyáltalán? Írásom azt állítja, hogy igen – és ez a kapcsolat nem volt véletlenszerű. Amiképpen be fogjuk mutatni, a közgazdaságtan-ellenességnek és a modern antiszemitizmusnak van néhány fontos közös ideológiai érve. Noha ezek az érvek nem irányulnak közvetlenül sem a zsidóságra, sem a közgazdaságtan ellen, mégis az antiszemitizmus és közgazdaságtan-ellenesség modern formáinak szinte nélkülözhetetlen elemei annyiban, hogy ha valaki elutasítja ezeket az érveket, akkor ezzel párhuzamosan elveszi az erejét a közgazdaságtan-ellenesség legnépszerűbb formáinak és az antiszemitizmus sok irányzatának.

Írásom először a közgazdaságtan-ellenesség fő előfeltevéseit írja le, amelyekről azt állítom, hogy sok antiszemitizmus nélkülözhetetlen feltételei. Ezután bemutatom, hogy a közgazdász-ellenesség sok vezető megfogalmazója egyben ehhez illeszkedő antiszemitizmust is vallott. Befejezésül a klasszikus közgazdászok zsidók iránti toleranciája és a kortárs felvilágosult filozófusok intoleranciája közti különbséget mutatom be.

A közgazdaságtan-ellenesség

A közgazdaságtan-ellenes irodalom meghatározó jellemzője az a hit, hogy a közgazdaságtan csapás. A közgazdaságtan-ellenes számára a közgazdaságtan káros;

„romboló” (MOFFAT 1878, 5). Ezért az lenne a legjobb, ha eltűnne. A legjobb az lenne, ha a tanításait figyelmen kívül hagynák, kitüntetéseit (mint a Nobel-díj) megszüntetnék, a képviselőit kitiltanák a közintézményekből, az intézményeit felszámolnák, oktatási központjait ellehetetlenítenék vagy felszámolnák.¹

A közgazdaságtan-ellenesség sűrűn és széles körben elterjedt igazolásai nem vezethetők vissza egy egyedi esetre. A közgazdaságtan-ellenesség inkább különböző esetek sorozatából áll össze, amelyek mindegyikének saját világgépe, kritikája, eredettörténete és habitusa van (COLEMAN 2002). Ezek közül a legfontosabb a jobboldali közgazdaságtan-ellenesség, a baloldali közgazdaságtan-ellenesség, a nacionalista közgazdaságtan-ellenesség, az irracionalista közgazdaságtan-ellenesség, az altruista közgazdaságtan-ellenesség, az idealista közgazdaságtan-ellenesség és a materialista közgazdaságtan-ellenesség.

Röviden összefoglaljuk mindegyiket.

Jobboldali közgazdaságtan-ellenesség

A 18. század végén keletkező jobboldali közgazdaságtan-ellenesség a piacot a kívánatos társadalmi rend rombolójának tekinti, a közgazdászt a piac szószólójának, és ennek következtében úgy ítéli, hogy akarva-akaratlanul hozzájárulnak a kívánatos társadalmi rend lerombolásához. A jobboldali közgazdaságtan-ellenesség számára a közgazdászok a zűrzavar apostolai, az anarchia ideológusai, „nyomorult felforgatók” (TOUSSENEL 1847).

A jobboldali közgazdaságtan-ellenesség kiemelkedő alakja de Bonald (1754–1840), az abszolút monarchia és egyházi tekintély képviselője (BONALD 1864a, 1864b). Jobban ismert példák John Ruskin, Thomas Carlyle és William Cobbett.

Baloldali közgazdaságtan-ellenesség

Míg a jobboldali közgazdaságtan-ellenesség azt feltételezi, hogy a piac rombolja a társadalmi rendet (és ezért rossz), a baloldali közgazdaságtan-ellenesség azt feltételezi, hogy az támogatja a társadalmi rendet, és ezért (szintén) rossz. A piac a társadalmi renddel fennálló viszonyának baloldali értelmezése közvetlenül sugallja a közgazdaságtanra vonatkozó ítéletet. A baloldal számára a közgazdaságtan, a piac

¹ A közgazdász-ellenes attitűd jól megragadható a közgazdász-ellenes Clares Ayresnek a Thorstein Veblen gazdasággal kapcsolatos beállítottságáról adott összefoglalójában: Veblen – mondja Ayres – „nem azért bírálta a bevett gazdaságelméleteket, mert azok tökéletlenek vagy hibásak egy sajátos elemükben, hanem mert teljes egészében hamisak és elejétől a végéig becsapnak. Deweyhez hasonlóan nyilvánvalóan azt feltételezte, hogy sokkal jobban menne a dolgunk, ha megszabadulnánk az értelmetlen rubrikáktól pusztán a »távozz tőlem« kimondásával.” (AYRES 1935, 36)

képviselte révén, pusztán csak a társadalmi rend tartópillére. A közgazdászok a „gazdagok apostolai”.²

Marx Károly e tétel klasszikus példája, amit azóta sokan megismételtek, beleértve John Atkinson Hobsont (1858–1940).

A jobboldali és baloldali közgazdaságtan-ellenesség megegyezik abban a feltételezésben, hogy a bankárok és kapitalisták a társadalom hatékony, de élőszködő uralkodói. E feltételezés szerint a kapitalisták egyszerre bitorlók és hatalmasságok. Ezt a tételt Alphonse Toussenel (1803–1885) képviselte, akiről megállapíthatatlan, hogy jobbra húzott-e vagy inkább balra.

Nacionalista közgazdaságtan-ellenesség

A nacionalista közgazdaságtan-ellenesség úgy gondolja, hogy a közgazdaságtan a nemzetközi volta miatt veszedelmes. A közgazdaságtan, Samuel Taylor Coleridge szavaival, „elnemzetlenít”. A nacionalizmus azt mondja, hogy a világnak egyedi nemzetek halmazává kellene bomlania, és a „kozmpolita” közgazdaságtan gátolja e folyamatot. Friedrich List a nacionalista közgazdaságtan-ellenesség egyik példája, és William Cunningham (1849–1919) a legtehetségesebb angol nyelvű képviselője.

Irracionalista közgazdaságtan-ellenesség

Az irracionalista közgazdaságtan-ellenesség a közgazdaságtan deduktív, kvantitatív és tudományos jellegét támadja; ez a fajta közgazdaságtan-ellenesség nem bíz az értelemben, és a nem-rationálisban hisz. Megjelenik jobboldali (amely a tudományos értelmet a jó társadalmi rend lerombolójának tekinti), baloldali (amely a tudományos értelmet az elnyomó társadalmi rend megalkotójának tekinti) és „művészi” formában, amely szerint a racionalitás káros a személyiségre és a „kreativitásra”.

Charles Dickens (1812–1870) és Werner Sombart (1863–1941) az irracionalista közgazdaságtan-ellenesség példái.

Altruista közgazdaságtan-ellenesség

Az altruista közgazdaságtan-ellenesség azt állítja, hogy a közgazdaságtan egyenlő az önzés-tannal. A közgazdaságtan, legjobb esetben, elnézi az önzést, de valószínűbb, hogy becsempészi, sőt dicséri azt. És ami még rosszabb, az egoizmust ösztönözve a közgazdaságtan szétrohasztja mások bármiféle figyelembevételét, és ezért megtisztítja az utat az embertelenség és kegyetlenség előtt. Ezt a tételt képviselte Auguste Comte, Pierre Leroux és Pierre Joseph Proudhon.

² Percy Shelley írta Thomas Love Peacocknak: „Olvastad Godwinnek a gazdagok apostolának [Malthusnak] adott válaszát?” (SHELLEY 1965, 234)

lenesek a zsidókat a társadalmi rend hatalmasságainak; a nacionalista közgazdaságtan-ellenesek számára ők a nemzeti identitás bomlasztói; az altruista közgazdaságtan-ellenesek számára a kapzsiság zsarnokságának képviselői; a materialista közgazdaságtan-ellenesség számára a jólét imádói; az irracionalista közgazdaságtan-ellenesek számára az „élettelen” racionalizmus hordozói.

Beigazolódik-e ez a várákozás? Van-e bármiféle bizonyítéka a közgazdaságtan-ellenesség és antiszemitizmus kapcsolatának?

Kapcsolódó elutasítás

Az állítjuk, hogy e kapcsolatra van bizonyíték. Vegyük sorra a közgazdaságtan-ellenesség mindegyik ágát.

Jobboldali közgazdaságtan-ellenesség

Bizonyosan némely jobboldali közgazdaságtan-ellenes szerző a zsidókat a régi társadalmi rend betolakodóinak vagy bitorlóinak tekintette. Bonald „majdnem középkori ellenszenvet érzett a zsidók iránt” (AGES 1974, 33). *A zsidókról* (1806) szóló írásában a zsidókat uzsorásoknak nevezte, és azzal vádolta őket, hogy hiányt hoztak létre Morvaországban, Csehországban és Ausztriában, amiből hasznot húztak. Ami még rosszabb, a zsidók a kereszténység „ellenségei”, akik sikeresen legyőzik a kereszténységet, hacsak nem ismerik fel a tervüket és meg nem hiúsítják azt. Sajnálatos módon – írta Bonald – a régi gazdaság és a társadalmi tilalmak ostoba liberalizálása lehetővé tette a zsidók beáramlását és ellenőrző szerepét.³

Körülbelül abban az időben, amikor Bonald figyelmeztetett a „beszivárgásra”, Cobbett (1967, 412) arról panaszkodott, hogy a „zsidó ördögök” részei a régi rend felforgatásának. 1805-ben azt állította, hogy Nagy-Britanniát egy olyan „rendszer” tartja a markában, amely lerombolja – „egy olyan rendszer, amely az ősi arisztokráciát és az egyházat aláásta; amely révén a királyság ősi nemességét majdnem felszámolták, a jövedelemforrásaikat az adószedők révén a vállalkozók, ügynökök és zsidók kezére juttatták (idézi OSBORNE 1984, 87). Cobbett véleménye szerint az angol zsidók kicsiny népessége (15 000 fő 1815-ben) a kereskedő-szellem terjesztésével „zsidó daganattá” alakította át a londoni Cityt. Az új gazdagságukkal az ősi nemesség pozícióit követelik maguknak. David Ricardo volt e szomorú folyamat

³ Hasonlóképpen a 18. századi német jobboldali közgazdaságtan-ellenes Justus Möser egy olyan antiszemita értekezés szerzője volt, amit „a tapintatlan hivatalos kereszténység judizmus elleni, majdnem trágár támadásaként” írnak le (KNUDSEN 1986).

egyik példája.⁴ Egy másik jobboldali közgazdaságtan-ellenes szerző, Richard Oaster szintén kedvelte azt a témát, hogy a zsidók aláássák a régi rendet. A Rothschildok és a zsidók a „Mészárszék Urai”, akik „az ősi angol kereskedők helyét bitorolják” (idézi PERSKY 1998, 638).

Baloldali közgazdaságtan-ellenesség

Némely, a szocialista mozgalomhoz kapcsolódó közgazdaságtan-ellenes szerző úgy vélte, hogy a zsidók az elnyomó korabeli társadalmi rend hatalmasságai. Toussenel számára a zsidók a „kor királyai”. „Európa Izrael uralma alatt áll. Az a világalom, amit oly sok hódító megáldott, a zsidók kezében van” (idézi LICHTHEIM 1968, 320). Hasonló hangon fogalmazott Leroux (1849): „Napóleon igazi utódai a zsidók.” Hasonló témák Marxnál* is megjelennek. Sem a cár, sem Ferenc József császár nem létezhetne a zsidók támogatása nélkül; „Úgy véljük, minden tirannus mögött egy zsidó áll, ahogy minden pápa mögött egy jezsuita” (idézi SIBERNER 1953, 7).⁵

Nagyjából ötven évvel e szerzők után az elnyomó társadalmi rend baloldali azonosítását a piaccal a közgazdaságtan-ellenes Hobson kiterjesztette az imperializmusra. Hobsonnak az angol–búr háborúra vonatkozó elmélete, eredeti megfogalmazásában, különösen antiszemita volt. 1900-ban azt írta, hogy a „zsidó-imperialisták annyira ragaszkodnak a Randhoz, mint amennyire készek bármilyen helyhez ragaszkodni a Földön [...] nem a termelés igazi gyümölcséből tesznek szert haszonra [...] hanem a társaságok létrehozásából, felfuttatásából és pénzügyi manipulációjából” (idézi MITCHELL 1965, 399). A politikai hatalom megszilárdítaná a gazdasági hatalmukat, és a sajtó „egyre szélesedő és növekvő zsidó ellenőrzését” felhasználva ráveszik a „butább briteket”, hogy hódító háborút vívjanak Dél-Afrikában.⁶

⁴ Egy alkalommal Cobbett felfedezte, hogy David Ricardo gatcombe-i birtokát Mr. Sheppardtól szerezte. Ez arra készítette Cobbettet, hogy feljajduljon fel az ősi nemességgel kapcsolatban: „Így mennek el! Így szorítják ki őket. A kicsik már eltűntek; és a nagyok számára már semmi más nem maradt, mint a piac figyelőivel és utódaikkal kötendő szent házasság kötelékére támaszkodni.” (COBBETT 1967, 375) Cobbett Ricardót a piac figyelőinek „visszataszító” változatának látta. (Cobbett antiszemitizmusáról lásd OSBORNE 1984.)

* Eredetileg angolul jelent meg a szöveg: „So we find that behind every tyrant stands a Jew just as there is a Jesuit behind every Pope. Truly, the lusts of the oppressors would be hopeless and the possibility of war unimaginable if it were not for an army of Jesuits to throttle thought and a handful of Jews to pick pockets.” (Karl MARX: *The Russian Loan*, New York Daily Tribune 1856. január 4.) Az idézet helye nem található a magyar Marx–Engels-összesben, ahogyan a *The Jewish Bankers of Europe* (New York Daily Tribune 1855. november 22.) sem. (*Aford.*)

⁵ Byron, akit Marxszal együtt baloldali közgazdaságtan-ellenesnek lehet azonosítani, megnyúzta a zsidókat, mivel támogatják és manipulálják a zsarnokokat. A *Don Juan*-ban írta: „Ki tarja egyensúlyban a világot? / [...] / A zsidó Rothschild és keresztény társa, Baring.”

⁶ Lásd még SILBERMER 1952 és ALLETT 1987. Az antiszemita témát Hobson ismét folytatta röviden, 1918-ban. A Rand hatalmas aranytelér volt, amelyet 1888-ban fedeztek fel Afrika déli részén.

De amikor Hobson arról írt, hogy a zsidók a hatalmasságok, akkor túltett rajta *A Cion bölcseinek jegyzőkönyvének* egzotikus története. A közgazdaságtan-ellenes Augustin Barruel tartják a e koholmány lényegi sugalmazójának. Norman Cohn szerint a „zsidó világ-összeesküvés mítosza visszavezethető a francia jezsuitáig, Barruel abbéig” (1741–1820), aki 1797-ben írta meg a *Mémoires pour servir a l’histoire du jacobinisme* című művét, amely a „francia forradalom jobboldali értelmezésének alapvető dokumentuma” lett (HOFMAN 1993, 28). Az állítása egyszerű: a francia forradalom a kereszténység különböző, a felvilágosult filozófusoktól a szabaddóművesekig terjedő ellenségeinek puccsa volt. Barruel hatalmas, négykötetes nem teljesen ortodox gondolkodású áttekintésében a közgazdászokat a deizmus, rousseau-izmus és a felségárulás bűnében találta bűnösnek.

Barruel *Mémoires*-ja nem vádolta a zsidókat. De az élete vége felé Barruel összeállított egy „vaskos kéziratot”, amely kiterjesztette az összeesküvés elméletét. Önmaga meglegedésére bemutatta, hogy egy összeesküvő ellenkormány vagy „tanács” irányítja titokban a politikai eseményeket Európában. „A tanácsnak nincs állandó székhelye, de ahol a nagyhatalmak államférfijai találkoztak, ott megtalálható volt a háttérben.” (COHN 1967, 31) Huszonegy emberből állt, akik közül kilenc zsidó volt (COHN 1967).

Nacionalista közgazdaságtan-ellenesség

Némely közgazdaságtan-ellenes szerző úgy látja, hogy a zsidók képtelenek a nemzett iránti hűségre. „A zsidó rossz – írta Carlyle –, de milyen az utánzó zsidó, a tettető zsidó? És hogyan próbálhatna meg egy igazi zsidó [...] bármely ország szenátora lenni, vagy csak állampolgára, kivéve a saját nyomorult Palesztináját, ahová minden gondolat és lépése és erőfeszítése irányul – ahova, az Ördögbe is, érkezzon meg, amint csak lehet, és hagyjon minket békén!” (idézi KAPLAN 1983, 526–527).⁷ Végül megjegyezhetjük, hogy Carlyle húsz évvel azelőtt használta az antiszemitizmus kifejezést, mielőtt megalkották azt állítólag az 1870-es években (GROSS 1991).

Carlyle-hoz hasonló tónusban panaszkodott a közgazdaságtan-ellenes Proudhon: „ez a faj megmérgezte mindent azzal, hogy beavatkozik mindenbe anélkül, hogy csatlakozna más népekhez”. A zsidókkal sokkal drasztikusabb terve volt, mint Carlyle-nak. „A zsidó az emberi faj ellensége. Vissza kell küldeni ezt a fajt Ázsiába, vagy ki kell irtani” (idézi LICHTHEIM 1968, 322).

Carlyle-lal és Proudhonnal talán összekapcsolható Karl Eugen Dühring (1833–1921), aki leginkább német filozófusként ismert, de egyben a klasszikus

⁷ Thomas Carlyle képes volt megállni Rothchild otthona előtt, és „érezni az egyszer majd kijáró igazságos büntetést” (KAPLAN 1983, 527).

közgazdaságtan alapos kritikusa is (*Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus*), valamint Carey- és List-rajongó (*Die Verkleinerer Carey's und die Krisis der Nationalökonomie*, 1867). Dühring továbbá fanatikus antiszemita volt, aki minden mérgét kiöntötte a *Die Judenfrage* című művében, amely öt kiadást ért meg 1881 és 1930 között, és még ma is kiadják a csodálói.⁸ Támogatta, hogy a zsidókat tiltsák el a tanítástól, ne lehessenek bírák, ne házasodhassanak keresztényekkel (GLASSMAN 1980, 235).⁹ A *Die Judenfrage* barbár konklúziójában, legalábbis félreérthetetlen célozgatással, a népiertást javasolja.¹⁰

A *Die Judenfrage*-ban Dühring a zsidókat „nomád népnek” nevezi, egy „idegen fajnak”, egy „belső Karthagónak”, amely tagjai, mint David Ricardo, „megölik a nemzeti intézményeket”.

A nacionalista antiszemitizmus, bár sokkal mérsékeltebb kifejezésekkel, a 19. század végi nemzeti történeti közgazdaságtani iskola jellemzője volt. „Schmollert és Wagnert egyaránt foglalkoztatta a zsidó beszivárgás a német társadalom nyilvánosságába” (LINDENFELD 1997, 284). Cunningham (1896, 91) azzal igazolta I. Edward tettét, a zsidók kiűzését 1290-ben, hogy „a keresztény és zsidó temperamentum közti eltérés lehetetlenné tette mindkettő számára, hogy békében álljenek ugyanazon politikai és helyi intézményes keretek között”.¹¹

Altruista közgazdaságtan-ellenesség

A közgazdaságtan-ellenes Karl Marx fogalmazta meg talán a zsidók legtömörebb azonosítását az önérdekkel egy 1844-es írásában, amelyet rendszerint *A zsidókérdésről* címmel ismernek:

„Mi a judaizmus profán alapja? A gyakorlati szükséglet, az önzés. Mi a zsidók világi kultusza? A kufárkodás. Mi az evilági istenük? A pénz. Így, megszabadítva magát kufárkodástól és a pénztől, és ezzel az igazi és gyakorlati judaizmustól, korunk megszabadítja magát [...] Végső soron, a zsidók emancipációja az emberiség megszabadítása a judaizmustól” (MARX 1963, 34).¹²

⁸ 1997. október 24-én kanadai vámosok a *Die Judenfrage* 201 példányát kobozták el mert az „gyűlöletirodalom”.

⁹ Dühring időnként hasonló megengedőbb nézeteket vallott a vegyes házasságok kérdésében (vö. *Die Judenfrage*, 6. fejezet).

¹⁰ Dühring (118) a zsidókkal szembeni „szigorú fellépést” javasol, melynek során „a zsidók beletemetkeznek abba a barbarizmusba, amit segítettek létrehozni”.

¹¹ Cunningham (1896, 91) azt vallotta, hogy a 13. századi zsidókat „barátságosan kezelték az élet minden egyéb területén”.

¹² A „zsidó csürhe” (Judengesindel) Marx egy másik kifejezése (SILBERNER 1953, 7). Engels antiszemitizmusát tárgyalja SILBERNER 1949. Ferdinand Lasalle egy „zsíros jiddis” volt, és a zsidók ugyanazt jelentették számára, mint a spekulátorok. Engels antiszemitizmusát felerősítette a népi antiszemitizmus burjánzása 1870 után.

Dühring hasonló nézeteket vallott a zsidókról: az „önérdek” a „lényegük”; az „önérdek vallásának” hódolnak, és az „önérdek zsarnoksága” uralkodik felettük.

Idealista közgazdaságtan-ellenesség

Némely közgazdaságtan-ellenes szerző a zsidókat az „anyagi birtoklás tanával” azonosítja. Így Sombart (1951, 220) azt állította, hogy a „zsidók különböznek a keresztényektől, akiknek vallása megpróbálta megfosztani őket minden földi élvezettől. Amilyen gyakran ünneplik a gazdagokat az Ószövetségben, olyan gyakran ítélik el őket az Újban.” Max Webernek a kapitalizmussal és a protestánsokkal kapcsolatos érvelését kölcsönvéve Sombart kijelentette, hogy a zsidók „az anyagi jólétet” tekintik Isten áldása jelének.

Irracionalista közgazdaság-ellenesség

Némely közgazdaság-ellenes szerző a zsidókat a racionalitással azonosította, és emiatt kárhoztatta őket. Sombart (1951, 206) a racionalitást tekintette a zsidók fő jellemzőjének:

„A racionalizmus a zsidóság és a kapitalizmus jellemzője: racionalizmus vagy intellektualizmus – mindkettő halálos ellensége a felelőtlen miszticizmusnak és annak a kreatív erőnek, amely művészi inspirációt a szenvedélyek világából meríti.”

Dühring is azt sugallta, hogy a racionalizmus ellentétes a művészi inspirációval. Ricardót „a szögletes stílusában rejlő [...] esztétikai ormótlansága” miatt kárhoztatta.

Materialista közgazdaságtan-ellenesség – A Munka és Energia Evangéliuma

A Munka Evangéliuma szerint a közgazdaságtan abban téved, hogy a piacot hangsúlyozza a tulajdonhoz vezető fő útként. Ez az evangélium azt állítja, hogy a munka jár materiális jutalommal, és nem az adás-vétel. Az antiszemita szerzőknél – mint Cobbett, Proudhon és Sombart – könnyen megtalálható az az állítás, mely szerint a zsidók nem dolgoznak, csak adnak-vesznek. Cobbett szerint a zsidók nem képesek kézi munkát végezni, és ezért alakították Londont a kereskedelem központjává.

Proudhon szerint: „A zsidó vérmérsékleténél fogva nem-termelő, sem nem farmer, sem nem iparos, de még csak nem is igazi kereskedő [...] Ismeri az árak emelkedését és csökkenését, a szállítás kockázatait, a termés bizonytalanságát, a kereslet és kínálat kockázatát. Cselekvése a gazdaságban mindig teljes mértékben negatív, teljes egészében uzsorás jellegű; a gonosz, a Sátán, Sém fajtájában testet öltött Ahriman.”* (Idézi SILBERNER 1953, 4).

* A romboló démon a perzsa zoroasztrizmusban, lásd még: Angra Mainyu. (A ford.)

Sombart (1951, 260) jellegzetesen zsidósként becsmérelte a szellemi tevékenységnek a „nehéz fizikai munka” fölé emelését.

A „zsidók nem dolgoznak” tétel kiterjesztése az, hogy hiányzik belőlük a kreativitás. Ezzel az érveléssel összhangban Dühring közgazdaságtan-ellenességének fő tétele az, hogy a „Ricardo-féle faji közgazdaságtan” nem más, mint Adam Smith eltorzítása, vagy valami lopás James Andersontól.

A Munka Evangéliuma átfejlődött az Energia Evangéliumába – mely szerint minden materiális jólét az energia „megcsapolását” jelenti –, és itt antiszemita tanokat találunk Az Energia Evangéliumának fő képviselője, Frederick Soddy (1877–1956) közgazdaságtan-ellenességében. A *Wealth, Virtual Wealth, and Debt. The Solution of the Economic Paradox* című művének konklúziójában Soddy megáll, hogy felhívja az olvasói figyelmét arra a tanácsra, ami talán *A Cion bölcséinek jegyzőkönyvéből* származik. Ez 1926-ban, történt, öt évvel azután, hogy a Times hosszan bizonyította, hogy a *Jegyzőkönyv* hamisítvány, főképpen egy Montesquieu és Machiavelli közti képzeletbeli dialógust plagizál, amelyet 1864-ben írtak III. Napóleon bosszantására (COHN 1967).

Esetleges elutasítás

Foglaljuk össze, a közgazdaságtan-ellenesség gyakran párosul antiszemitizmussal. Nyugodtan megkockáztathatjuk, hogy a közgazdász-ellenes szerzőknek az előbbiekben bemutatott antiszemita kijelentései nem találhatók meg a hasonló kaliberű valódi közgazdászoknál. De mégsem volt minden közgazdász-ellenes szerző antiszemita.¹³ A saint-simonistákat nevezhetjük közgazdász-ellenesnek, de mégis filoszemiták voltak (LICHTHEIM 1968, 318–319). Comte szintén filoszemita volt.¹⁴

Talán ennél a megegyezésnél többre vezetne el a közgazdaságtan-ellenesség és antiszemitizmus feltételezett kapcsolata egy másik implikációjának igazolása: ha a közgazdaságtant a piaccal (vagy nemzetköziséggel, önérdékkal, racionalizmussal stb.) és a zsidókat a piaccal azonosítják (vagy a nemzetköziséggel, önérdékkal, racionalizmussal stb.), akkor a közgazdaságtant és a zsidókat egymással azonosítják. A közgazdaságtan és minden zsidó dolog egyetlen, összemosódó elutasítássá válik.

¹³ Ruskin antiszemita volt, meg nem is. Ellenezte az 1858-as törvényt, amely az alapvető polgári és politikai jogok kiterjesztését célozta a brit zsidókra (RUSKIN 1905, 12:593), és úgy vélte, hogy a „zsidók eljátszották a profetikus képességüket azzal, hogy uzsorások lettek az egész Földön” (33:95). Mégis a középkori zsidó kereskedők kereskedelmi erkölcsét ajánlotta példaként a kortársai számára. Dickens összetett antiszemitizmusát és későbbi filoszemitizmusát Stone tárgyalja (1958–1959).

¹⁴ Comte úgy vélte, szégyenletes volt kizárni örökre „az egész zsidó nemzetet egy bűn elkövetéséért” – egy olyan áldozatért, aki annak biztos tudatában fogadta a halált, hogy visszanyeri az élete három nappal később. (Köszönettel tartozom Mary Pickeringnek ezért a felvilágosításért.)

Létezik egyetlen, összemosódó elutasítás?

Egy viszonylag laza összemosódás lenne az az érzés, hogy a közgazdászok a zsidók eszközei. Ezt világosan megfogalmazta Otto Glagau, a modern német antiszemitizmus döntő jelentőségű alakja. Glagau volt az, aki nagy népszerűsége tett szert azzal, hogy hangsúlyozta a zsidók felelősségét azokért a pénzügyi trükkökért, amelyek – szerinte – megelőzték az 1873-as összeomlást. A *Der Börsen- und Gründungs-Schwindel in Berlin* (1877) című írásában azt állította, hogy a „tanult közgazdászokat” pénzzel korrumpálták a zsidók, hogy hallgassanak a zsidó trükkökről. Hasonlóképpen Theodor Fritsch (1852–1934), aki egész életében antiszemita szerző volt és a Reichstag náci tagja, azzal vádolta a „hivatásos közgazdászokat”, hogy nem számoltak be Glagaunak a zsidókkal és a tőzsdével kapcsolatos „piszkos tényeiről” (FRITSCH 1927).

Az összemosódó elutasítás egy másik megnyilvánulása lenne az az érzés, hogy van valamilyen bántóan zsidós a közgazdászokban. Található néhány ilyen elszórt megjegyzés. Josiah Tuckert az ellenfelei „Josiah ben Tucker ben Judas Iscariot” néven gúnyolták, mivel támogatta a zsidók befogadását a Törökországgal zajló kereskedelembe, és mivel támogatta a brit állampolgárság megadását a zsidóknak (SHELTON 1981, 84; RASHID 1982). A Poor’s Man Guardian Joseph Hume-ot, aki segítette a gabonatorvény visszavonását, „zsidó házalónak” nevezte (SILBERNER 1952, 33). Cobbett (1967) a politikai gazdaságtan művelőit „skót zsidóként” írta le.¹⁵

Az összemosódó ellenszenv egy harmadik jelentkezése az az érzés, hogy van valami bántóan zsidós a gazdaságtanban. John Wilson gondolkodásában a politikai gazdaságtant a „zsidó szellem” vázolta fel (GRAMPP 1976, 548). Engels pedig azt mondja, hogy a zsidó kereskedők kedvenc tudománya a politikai gazdaságtan (1948, 312).

Még élesebben, bizonyos közgazdász-ellenes szerzők a *homo economicus* azonosították a *homo judaicussal*. Az ír nacionalista és közgazdaságtan-ellenes szerző, William Dillon (1882) azt írta, hogy a „gazdasági ember” tipikus alakja Shylock. Hobson azt jelentette ki, hogy az idegen zsidó „közelíti meg leginkább a gazdasági embert [...] aki majdnem teljesen híján van a társadalmi erkölcsnek” (idézi ALLETT 1987, 103). Beatrice Webb ugyanezt az azonosítást tette meg, ellenezve a zsidó bevándorlást. A zsidó „nélkülözi az emberi érzelmek legmagasabb rendű és mai formáit – a társadalmi erkölcsöt [...] a bevándorló zsidó [...] úgy tűnik, azokkal a különös előfeltevésekkel igazolja létezését, amelyek Ricardo fogalmazott meg a po-

¹⁵ Ricardo zsidó volta antiszemita megjegyzéseket váltott ki a közgazdász-ellenesekből. Így az egyik közgazdász-ellenes szerző azt állította, hogy Ricardo („egy zsidó származású úr”) félrevezette a parlamentet az aranyhoz történő visszatérést támogatva 1819-ben, és hasznot húzott ebből a visszatérésekből. Ugyanő hozzátette, hogy az 1825-6-os bankválság a zsidók műve volt (GRAMPP 1976).

litikai gazdaságtanban – a mindig felvilágosult önzéssel, amely alkalmazásra és haszonra törekszik a test és az értelem abszolút mozgékonyága révén, nem tekintve sem büszkeséget, sem értéket, sem az egyén és a család létezésén és jólétén kívül egyéb érdekeket” (WEBB 1969, 225–226).

David Ricardo tökéletes példa volt arra, hogy van valami zsidós a közgazdaságtanban. Dühring *Critical History* című művében leírta a „közgazdaságtan zsidó zagyvalékát”, amelyre a „zsidó Ricardo” a „fő példa”. A *Die Judenfrage* című művében azért méltatta *History* című művét, mert kimutatta Ricardo közgazdaságtanában a „zsidó mentalitást” és a „faji jegyeket”. Ricardo összekapcsolta a jobboldali közgazdaságtan-ellenes állítást is – azt, hogy a Ricardo-féle elmélet osztályellentétet szül (CUNNINGHAM 1896) – a jobboldali antiszemitizmus tételével, azzal, hogy a zsidók osztályellentéteket szülnek (lásd DÜHRING 1881).

Az összemosódó ellenszenv kiteljesedése az, amikor a közgazdaságtant és a zsidóságot egy és ugyanannak tekintik. Ez megtalálható Leroux-nál. A közgazdaságtan elleni vitairata címe *Malthus et les économistes* (1849). Ez az értekezés, amely állítólag Malthusszal és a közgazdászokkal foglalkozik, egy *A zsidók a világ urai* című részzel kezdődik, amely egy húszoldalas tiráda a zsidók ellen. És röpké levegővétellel Leroux áttér Malthusra.

De Toussenel az, akinél a gyűlölet két tárgya legélénkebben, legkoncentráltabban és legtudatosabban mosódik össze. Toussenel *Les Juifs. Rois de l'époque* (1847) című művét a történészek a modern antiszemitizmus történetének jelentős elemének tekintik (SCHREIBER 2001). Egy évszázaddal később egy Vichy-kollaboráns irodalmár kiadott Toussenelről egy tanulmányt, amelyben egyetértően azt állítja, hogy Toussenel antiszemitizmusa „pontosan Hitler *Mein Kampf*jának attitűdje” (THOMAS 1941, 14). A *Les Juifs. Rois de l'époque* egyben egy jelentős közgazdász-ellenes értekezés is. A zsidó visszaélések tömegébe történő belegabalyodás a közgazdászok, Jean-Baptiste Say, a *Journal des Économistes* és a politikai gazdaságtan professzorainak trükkje. Ez a részvétel nem a véletlen műve. Az utolsó lapokon Toussenel kijelenti: „Közgazdászok, dicsőség nektek és a zsidóknak! Ugyanis a zsidók, jegyezd meg jól, Júda igazi zsidai azok, akik emberi testben majdnem mindenhol ellenőrzik a kereskedelmet.” (TOUSSENEL 177)

Következtetések

Ez az írás azt állította, hogy kapcsolat van a közgazdaságtan-ellenesség és az antiszemitizmus között, és ez a kapcsolat a közgazdaságtan-ellenesség fő ideológiai állításain alapul: a piac rossz, a nemzetköziség rossz, az önérdék, racionalizmus,

materializmus – ezek mind rosszak. Amíg különösen a zsidókat azonosítják a piaccal, nemzetköziséggel önérdekkel, racionalitással és materializmussal, addig a közgazdaság-ellenesség főbb irányai antiszemitizmussal fognak társulni, és a közgazdaságtannal szembeni vádak zsidókkal szembeni vádak is.¹⁶

Mindazonáltal a közgazdaságtan-ellenesség fent említett fő ideológiai állításaihoz történő ragaszkodás nem teszi szükségsszerűvé az antiszemitizmus iránti elkötelezettséget.¹⁷ Ez a ragaszkodás csak akkor tenné szükségsszerűvé az antiszemitizmust, ha főképpen a zsidókat azonosítanák a piaccal, nemzetköziséggel és a többivel. De a zsidókat nem kell ilyen különösképpen azonosítani, és semmi nincs a közgazdaságtan tanításai között, ami megkívánná ezt az azonosítást. A szükségsszerű kapcsolat hiánya felé fordítja figyelmünket az antiszemitizmus hiánya számos 1930 előtti közgazdász-ellenes szerző esetében (Auguste Blanqui, hogy csak egyet említsek),¹⁸ és az antiszemitizmus (nyilvánvalóan) teljes eltűnése a közgazdaságtan-ellenességből azóta. A valamiféle szükségsszerű kapcsolat hiányát még inkább kiemeli a filozemita közgazdász-ellenes szerzők (vagy antiszemita közgazdászok) léte.¹⁹

Ugyanakkor a fenti ideológiai állítások elutasítása nem semleges az antiszemitizmus tekintetében. Ez az elutasítás nem illeszkedik az antiszemitizmussal. Az elutasítás bizonyos mértékig „védetté tesz” az antiszemitizmussal szemben. Ezen állítások elutasításával csökken az antiszemitizmus néhány lényegi témája iránti hajlam.

Először is, a nacionalizmust elutasítva és helyette az nemzetköziséget támogatva csökken annak a valószínűsége, hogy valamely etnikai csoportot különösképpen azonosítják valamivel. Továbbá, a piacellenességet (vagy racionalitás-, vagy önérd-

¹⁶ Az összekapcsolódásról beszélve nem állítjuk, hogy az egyik logikailag vagy pszichológiailag megelőzné a másikat. Lehetséges, hogy az antiszemita ellenségesek voltak a piaccal és a többivel szemben, mivel azonosították a zsidókat ezekkel a dolgokkal.

¹⁷ Az itt vizsgált antiszemitizmus, Dühringét kivéve, általánosságban „kulturális” volt és nem biológiai. A zsidó kultúráról azt gondolták, hogy bizonyos nem kívánatos tulajdonságokkal bír, de más társadalmak is szert tehetnek vagy bírhatnak ezekkel a tulajdonságokkal ugyanilyen mértékben. Így Sombart azt állította, hogy a „zsidó és a skót egymással felcserélhető” (lásd HARRIS 1942). Az ilyen antiszemitizmus esetében a keresztényt lehet „zsidónak” tekinteni a véleménye és a cselekedetei alapján (lásd például LEROUX 1849, 17). Így Auguste Chirac (1803–1885) azt mondhatta Léon Sayról (1826–1896), egy hugenottáról és nagyapja, Jean-Baptiste Say gazdasági tanainak terjesztőjéről, hogy „Ez a zsidó egy protestáns” (idézi GLASBERG 1974, 67).

¹⁸ Talán az utolsó, valamiféle jelentőséggel bíró közgazdász-ellenes szerző, aki nyilvánosan antiszemita célszavakkal élt, Mihail Manoilescu (1891–1950) volt, egy román bankár, antiszemita nacionalista, és szorosan kapcsolódott a Vasgárdához. Manoilescu számára közgazdaságtan „fél-tudomány” volt, amely figyelmen kívül hagyja a szervezett közösségeket, és a *Theory of Protection and International Trade* című művében (1931) arra törekedett, hogy megcáfolja a kereskedelem individualista elméletét s igazolja a protekcionizmust.

¹⁹ A Keynesnél és Hayeknél előforduló antiszemitizmusra lásd REDER 2000.

dek-ellenességet) elutasítva védettek leszünk az ellen, hogy valamelyik etnikai csoportot különösképpen azonosítsuk ezekkel.

Azok a gondolkodók, akik megalkották a közgazdaságtant, a klasszikus közgazdászok, jellemzőbb módon utasították el az ilyen ellenszenvet, mint bármilyen klasszikus gondolkodási rendszer. És az antiszemitizmus-mentesség szintén jellemzi őket. A felvilágosodás korának hírhedt vezéralakja, Voltaire furcsán nem felvilágosult antiszemitizmusa miatt. „A zsidó nemzet – írta Voltaire – sok szempontból a legutálatosabb azok, közül akik bemocskolták a földet.” És Voltaire antiszemitizmusa pusztán csak a korban széles körben elterjedt negatív beállítottság teátrális túlzása volt (lásd POLIAKOV 1975). Kimutatták, hogy a francia zsidókról szóló vitában a francia nemzetgyűlésben minden szónok megegyezett abban, hogy „társadalmi problémát” jelentenek, és csak abban volt nézeteltérés, hogy a megoldás a szelíd asszimiláció vagy a szigorú elkülönítés (LINDEMANN 1997, 46).

A klasszikus közgazdászok azonban nem osztották ezt az ellenséges álláspontot.

A *Lectures on Jurisprudence* című művében Adam Smith (1978, 526) azt állítja, hogy Európa „durva korszakában” a zsidókat „könyörtelenül elnyomták”, és ennek következtében a „bőség növekedését nagyban hátráltatták”, és csak a zsidóknak volt fontos szerepük a kereskedelemben. David Hume amiatt a „sokféle üldöztetés” miatt sajnálkozik, amit a „boldogtalan zsidók a különböző korokban elszenvedtek a keresztények eltorzult lelkesedésétől”, és Isaac de Pinto támogató patrónusa volt, akit az első valóban szekuláris zsidónak szoktak nevezni (idézi SUTCLIFFE 2000, 40).²⁰ Úgy tűnik, Turgot semmit sem mondott általánosságban a zsidókról. De az elterjedt antiszemita kijelentések mellett jelentősége volt annak, hogy élesen elítélte minden törvény és előítelel igazságtalanságát (és haszontalanságát), amely a kamatra hitelezés ellen irányul. És 1775-ben Turgot visszavont egy udvari rendelkezést, amely megakadályozta öt avignoni zsidó számára, hogy belépjenek a párizsi céhbe (HERTZBERG 1990, 69).

Nyilvánvalóan sem Turgot, sem Smith, sem Hume nem hitték, hogy a piac vagy a verseny parazita lenne. Vagy hogy a nyereségre törekvés az emberi létezés átka. Vagy hogy az emberi faj nemzetekre, fajokra vagy etnikumokra töredezett. A klasszikus közgazdászok „uniformisták” voltak. Az „érzelmeknek, hajlamoknak és az élet folyásának” törvényei uniformak az egész emberi fajban.²¹ Minden csoportnak ugyanaz a hajlama lustaságra, elmélkedésre vagy cselekvésre, önzésre és önfel-

²⁰ De Pinto is írt gazdasági témáról. Adam Smith könyvtára tartalmazta Pinto *Traité de la circulation et du crédit* című művét (MIZUTA 2000).

²¹ „Univerzálisan tudott, hogy nagy az emberek cselekedeteinek uniformitása, minden nemzetben és minden korban.” (HUME 1975, 83).

áldozásra, materializmusra és idealizmusra, agresszióra és behódolásra, jóra és gonoszsra. Ezen előfeltevés esetén nincs esélye az ellenérzésnek az emberi faj egy részével szemben sem.

Hivatkozott irodalom

- AGES 1974 – Arnold AGES: *Bonald and the Jews*, Revue de l'Université d'Ottawa 44/1. (1974), 32–43.
- ALLETT 1987 – John ALLETT: *New Liberalism, Old Prejudices. J. A. Hobson and the „Jewish Question”*, Jewish Social Studies 49/2. (1987), 99–114.
- AYRES 1935 – Clarence Edwin AYRES: *The Gospel of Technology = American Philosophy Today and Tomorrow*, szerk. Horace M. Kallen – Sidney Hook, Lee Furman, New York, 1935.
- BONALD 1864 – Louis-Gabriel-Ambroise BONALD: *Sur les Juifs = Oeuvres complètes de M. de Bonald*, II., J[acques].-P[aul]. Migne, Paris, 1864.
- BONALD 1864a – Louis-Gabriel-Ambroise BONALD: *De la richesse des nations = Oeuvres complètes de M. de Bonald*, II., J[acques].-P[aul]. Migne, Paris, 1864.
- BONALD 1864b – Louis-Gabriel-Ambroise BONALD: *Sur l'économie politique = Oeuvres complètes de M. de Bonald*, II., J[acques].-P[aul]. Migne, Paris, 1864.
- COBBETT 1967 – William COBBETT: *Rural Rides*, Penguin, Harmondsworth, 1967.
- COHN 1967 – Norman COHN: *Warrant for Genocide. The Myth of the Jewish World-Conspiracy and the Protocols of the Elders of Zion*, Eyre & Spottiswoode, London, 1967.
- COLEMAN 2002 – William COLEMAN: *Economics and Its Enemies. Two Centuries of Anti-Economics*, Palgrave Macmillan, Houndsmill, 2002.
- CUNNINGHAM 1896 – William CUNNINGHAM: [Review of] *The Expulsion of the Jews from England in 1290*, Economic Journal 6/1. (1896), 91.
- DILLON 1882 – William DILLON: *The Dismal Science. A Criticism on Modern English Political Economy*, M. H. Gill and Son, Dublin, 1882.
- DÜHRING 1865 – Karl Eugen DÜHRING: *Carey's Umwälzung der Volkswirtschaftslehre und Socialwissenschaft*, E. A. Fleischman, Munich, 1865.
- DÜHRING 1867 – Karl Eugen DÜHRING: *Die Verkleinerer Carey's und die Krisis der Nationalökonomie*, Verlag von Eduard Trewendt, Breslau, 1867.
- DÜHRING 1871 – Karl Eugen DÜHRING: *Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus*, Verlag von Theobald Grieben, Berlin, 1871.
- DÜHRING 1881 – Karl Eugen DÜHRING: *Die Judenfrage. Als Racen-, Sitten-, und Culturfrage. Mit einer weltgeschichtlichen Antwort*, H. Reuther, Karlsruhe, 1881.
- ENGELS 1948 – Friedrich ENGELS: *The Conditions of the Working Class in England*, Stanford UP, Stanford, 1948. [Magyarul: *A munkásosztály helyzete Angliában*, ford. Bólyai Ernő,

- Szikra, Budapest, 1954; Európa – Magyar Helikon, Budapest, 1980. Lásd még MARX és ENGELS *Művei*, II., Kossuth, Budapest, 1958, 238–424. – A Szerk.]
- FRITSCH 1927 – Theodor FRITSCH: *The Riddle of the Jew's Success*, Hammer-Verlag, Leipzig, 1927.
- GLAGAU 1877 – Otto GLAGAU: *Der Börsen- und Gründungs-Schwindel in Berlin*, Froberg, Leipzig, 1877.
- GLASBERG 1974 – Victor M. GLASBERG: *Intent and Consequences. The „Jewish Question” in the French Socialist Movement of the Late Nineteenth Century*, *Jewish Social Studies* 36/1. (1974), 61–71.
- GLASSMAN 1980 – Samuel GLASSMAN: *Epic of Survival. Twenty-Five Centuries of Anti-Semitism*, Bloch, New York, 1980.
- GRAMPP 1976 – William D. GRAMPP: *Scots, Jews, and Subversives among the Dismal Scientists*, *Journal of Economic History* 36/3. (1976), 543–71.
- GROSS 1991 – John GROSS: *The Rise and Fall of the Man of Letters. Aspects of English Literary Life since 1800*, Penguin Books, London, 1991.
- HARRIS 1942 – Abram L. HARRIS: *Sombart and German (National) Socialism*, *Journal of Political Economy* 50/6. (1942), 805–35.
- HERTZBERG 1990 – Arthur HERTZBERG: *The French Enlightenment and the Jews. The Origins of Modern Anti-Semitism*, Columbia UP, New York, 1990.
- HOFMAN 1993 – Amos HOFMAN: *Opinion, Illusion, and the Illusion of Opinion. Barruel's Theory of Conspiracy*, *Eighteenth-Century Studies* 27/1. (1993), 27–60.
- HUME 1975 – David HUME: *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*, Clarendon, Oxford, 1975. [Magyarul: *Értekezés az emberi természetről*, ford. Bence György, Gondolat, Budapest, 1976; *Tanulmány az erkölcs alapelveiről*, ford. Miklósi Zoltán, Osiris, Budapest, 2003. – A Szerk.]
- KAPLAN 1983 – Fred KAPLAN: *Thomas Carlyle. A Biography*, Cambridge UP, Cambridge, 1983.
- KNUDSEN 1986 – Jonathan B. KNUDSEN: *Justus Möser and the German Enlightenment*, Cambridge UP, Cambridge, 1986.
- LEROUX 1849 – Pierre LEROUX: *Malthus et les économistes, ou y aura-t-il toujours des pauvres?* Boussac, 1849.
- LICHTHEIM 1968 – George LICHTHEIM: *Socialism and the Jews*, *Dissent* July–August 1968, 314–342.
- LINDEMANN 1997 – Albert S. LINDEMANN: *Esau's Tears. Modern Anti-Semitism and the Rise of the Jews*, Cambridge UP, Cambridge, 1997.
- LINDENFELD 1997 – David F. LINDENFELD: *The Practical Imagination. The German Sciences of State in the Nineteenth Century*, University of Chicago Press, Chicago, 1997.
- MANOILESCO 1931 – Mihail MANOILESCO: *The Theory of Protection and International Trade*, P. S. King, London, 1931.

- MARX 1963 – Karl MARX: *Bruno Bauer, die Fähigkeit der Heutigen Juden und Christen, Freiz zu Werden* = UÓ.: *Early Writings*, Watts, London, 1963.
- MATAR 1988 – N. I. MATAR: *The English Romantic Poets and the Jews*, *Jewish Social Studies* 50/3–4. (1988), 223–238.
- MITCHELL 1965 – Harvey MITCHELL: *Hobson Revisited*, *Journal of the History of Ideas* 26/3. (1965), 397–416.
- MIZUTA 2000 – Hiroshi MIZUTA: *Adam Smith's Library. A Catalogue*, Oxford UP, Oxford, 2000.
- MOFFAT 1878 – Robert Scott MOFFAT: *The Economy of Consumption. An Omitted Chapter in Political Economy*, C. Kegan Paul & Co., London, 1878.
- OSBORNE 1984 – John W. OSBORNE: *William Cobbett's Anti-Semitism. The Historian*, *A Journal of History* 47/1. (1984), 86–92.
- PERSKY 1998 – Joseph PERSKY: *Wage Slavery*, *HOPE* 30/4. (1998), 627–651.
- POLIAKOV 1975 – Léon POLIAKOV: *The History of Anti-Semitism. From Voltaire to Wagner*, Routledge and Kegan Paul, London, 1975.
- RASHID 1982 – Salim RASHID: *Josiah Tucker, Anglican Anti-Semitism, and the Jew Bill of 1753*, *Historical Magazine of the Protestant Episcopal Church* 51/2. (1982), 191–201.
- REDER 2000 – Melvin W. REDER: *The Anti-Semitism of Some Eminent Economists*, *HOPE* 32/4. (2000), 833–856.
- RUSKIN 1905 – *The Works of John Ruskin*, George Allen, London, 1905.
- SCHREIBER 2001 – Jean-Philippe SCHREIBER: *Les Juifs: Rois de l'époque d'Alphonse Toussenet et ses avatars. La spéculation vue comme anti-travail au XIXe siècle*, *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* 79/2. (2001), 533–546.
- SHELLEY 1965 – *The Complete Works of Percy Bysshe Shelley*, Gordian Press, New York, 1965.
- SHELTON 1981 – George SHELTON: *Dean Tucker and Eighteenth-Century Economic and Political Thought*, Macmillan, London, 1981.
- SILBERNER 1949 – Edmund SILBERNER: *Friedrich Engels and the Jews*, *Jewish Social Studies* 11/4. (1949), 323–342.
- SILBERNER 1952 – Edmund SILBERNER: *British Socialism and the Jews*, *Historia Judaica* 14/2. (1952), 27–52.
- SILBERNER 1953 – Edmund SILBERNER: *The Anti-Semitic Tradition in Modern Socialism*, Hebrew University, Jerusalem, 1953.
- SMITH 1978 – Adam SMITH: *Lectures on Jurisprudence*, Oxford UP, Oxford, 1978.
- SODDY 1926 – Frederick SODDY: *Wealth, Virtual Wealth, and Debt. The Solution of the Economic Paradox*, Allen & Unwin, London, 1926.
- SOMBART 1951 – Werner SOMBART: *The Jews and Modern Capitalism*, Free Press, Glencoe, 1951.
- STONE 1958–59 – Harry STONE, *Dickens and the Jews*, *Victorian Studies* 2/3. (1958–1959), 223–253.

WILLIAM COLEMAN: ANTISZEMITIZMUS A KÖZGAZDASÁGTAN-ELLENESSÉGBEN

SUTCLIFFE 2000 – Adam SUTCLIFFE: *Can a Jew Be a Philosophe? Isaac de Pinto, Voltaire, and Jewish Participation in the European Enlightenment*, *Jewish Social Studies* 6/3. (2000), 31–51.

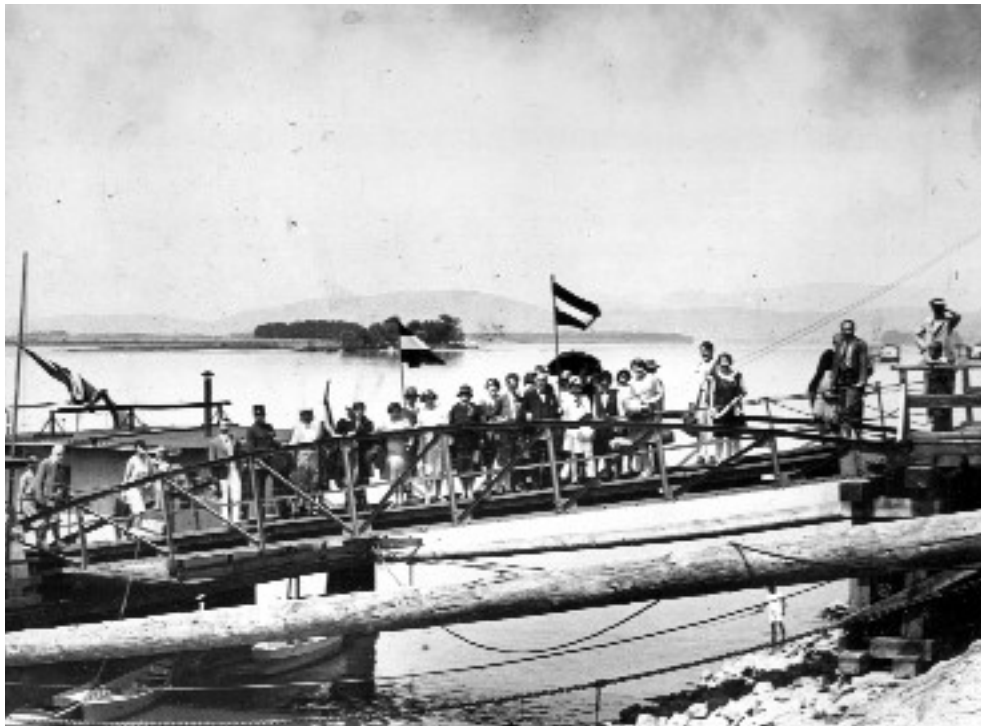
THOMAS 1941 – Louis THOMAS: *Alphonse Toussenel. Socialiste national antisémite (1803–1885)*, Mécure de France, Paris, 1941.

TOUSSENEL 1847 – Alphonse TOUSSENEL: *Les Juifs: Rois de l'époque*, Gabriel de Gonet, Paris, 1847.

WEBB 1969 – Beatrice WEBB: *The Jews of London = Charles Booth's London*, szerk. Albert Fried – Richard M. Elman, Penguin, Harmondsworth, 1969.

(Molnár Attila Károly fordítása)

© William COLEMAN: *Anti-Semitism in Anti-economics*, *History of Political Economy* 35. (2003/4.)

Hajókirándulás Vácra (1929)